

Twentse Post

MAANDBLAD VOOR CULTUUR EN GESCHIEDENIS

BEELDENE KUNST, STREEKTAAL, NAAM- EN VOLKSKUNDE

nr. 6

1973

12^e jrg.

PLATTEGROND VAN GOOR, PLM. 1560 getekend door Jacobus van Deventer. Rechts van de plaatsnaam Goor — binnen de zogenaamde Voorborch — ligt duidelijk aangegeven de bisschoppelijke slotkapel. Aansluitend bij de Voorborch valt gemakkelijk de eigenlijke Borchplaats te onderscheiden, in de 16de eeuw kennelijk een braakliggend perceel; [het bisschoppelijk kasteel te Goor was in 1348 door Gijsbert Heer van Bronckhorst verbrand en niet herbouwd; de functie van de burcht werd gedeeltelijk overgenomen door het kasteel te Diepenheim, dat in de nabijheid was gelegen en in 1331 door de bisschop werd aangekocht]. Dijken en zandwegen zijn op bijgaande plattegrond gestippeld aangegeven. Borch en Voorborch waren door een gracht omringd en door een dwarsgracht van elkaar gescheiden. Een stippellijn geeft de plaats aan, waar men via een brug ('der Groter Porte') het kasteel kon bereiken. De Voorborch, die nog tot ver in de 16e eeuw een defensieve rol vervulde, was van buitenaf bereikbaar via drie toegangen, teweten: 'de Waterporte' (later genaamd 'de Molenpoort') aan de noordzijde; 'de Hoge Poort' aan de zuidzijde en 'de Steenpoort' aan de oostzijde. Langs de dwarsgracht en ook elders op de Voorborch waren de hofsteden van de borgmannen gelegen. In 1964 werd een gedeelte van deze dwarsgracht blootgelegd. Het jaarverslag 1964 van de Vereniging Oudheidkamer Twente te Enschede bericht hierover:

„Van 24-28 januari is een onderzoek ingesteld in 'n bouwput van 17x6.5 m, uitgegraven tot 4.20 m. beneden het hoogste punt ter plaatse van het huidige maaiveld aan de noordoostkant van het zgn. Schild in de stad Goor.

Op de bodem van de gracht — deze gracht was de scheiding tussen het Schild en de sinds 1400 verdwenen Borg, zijn op het witte klapzand vele aardewerkscherven gevonden van drinkkannen, schenkkannen, trechterbekers met geknepen voeten en schaaltes. Drievierde gedeelte is Siegburger steengoed, geheel, gedeeltelijk en niet geglazuurd, uit de jaren 1375 en 1450; voor een vierde bestaat het gevondene uit blauwgrijs gesmoord plaatselijk aardewerk.

Op 1.25 m. boven het diepste bodemniveau van de gracht bevindt zich een 30 cm. dikke veenlaag. De gracht is oorspronkelijk breed geweest; de juiste breedte was niet te bepalen wegens er boven gelegen huizenbouw, doch heeft naar schatting minstens 25 m. bedragen. In de bouwput zijn in twee rijen, op een afstand van 3 m., achter elkaar gelegen zware beschoeiingen van brede eiken planken ter dikte van 7.5 cm., gestut door vierkante eikenposten, aangetroffen, waarschijnlijk vervaardigd met het doel om de gracht, van de stadzijde uit, te versmallen. Direct boven de veenlaag is een menselijk skelet in gestrekte houding gevonden. De veenlaag is in het zuidelijk profiel onderbroken door een ingegraven gierton van beukehout, hoog 1.50 m., tot 2 m. verhoogd door middel van een grenehouten rand. De bodem van de ton kon gedeeltelijk onderzocht worden. Er kwamen bruin geglazuurde scherven en stukken grijs steengoed te voorschijn, vermoedelijk in de 19e eeuw vervaardigd te Ochtrup en Stadtlohn (Dld.). Een tinnen nachtspiegel (ca. 1500) en 'n gedeelte van een ijzeren zwaard, versierd met drie diepe groeven in de lengterichting, konden geborgen worden." Aldus vernoemd jaarverslag.

DE KERK TE GOOR

HET OUDST BEKENDE KERKHUIS van Goor — in de bronnen aangeduid als 'de Kopelle' (dit is: de kapel) — was gelegen aan de Agterstraat op Het Schild; [194].

Het Schild maakte deel uit van de vesting ofwel de borchplaats Goor en was samen met het Castrum de Gore (het bisschoppelijk kasteel aldaar) omringd door een gracht. In feite vormde Het Schild derhalve een zogenaamde Voorborch [195], die slechts door een dwarsgracht van de eigenlijke Borch was gescheiden; [zie nevenstaande plattegrond]. De locale situatie maakt duidelijk dat eerder genoemde 'Kopelle' een slotkapel is geweest; [196].

De kerk te Goor wordt voor het eerst vermeld in 1275/80, als zijnde afgescheiden van Delden; [197]. Enkele decennia daarvoor was de graaf van Goor, wegens ongehoorzaamheid jegens zijn leenheer de bisschop van Utrecht, door Rooms-Koning Willem II gevangen genomen en afgezet; (circa 1248). Vrij kort daarna horen we voor het eerst van „borgmannen van Goer" (ao. 1263) en van „borglenen van Gore" (ao. 1272); [zie voetnoot 198]. Men kan daaruit de gevolgtrekking maken, dat de bisschop van Utrecht in de tweede helft van de 13e eeuw met grote ijver de uitbouw en versterking ter hand heeft genomen van de borchplaats Goor, waarvoor waarschijnlijk het borgmanneninstituut te Diepenheim model stond; [199]. In dit kader past tevens de verheffing van Goor tot stad in het jaar 1263; [200]. De afscheiding van de parochie Delden in 1275/80, waardoor Goor een zelfstandige kerkelijke gemeente werd, is van dit opbouwwerk de bekroning. De toestemming, door de bisschop in 1283 gegeven aan de burgers van Goor, om twee jaarmarkten te houden, en wel op zondag na Petrus en Paulus alsmede op Sint Andries [201], doet vermoeden dat de beoogde centrumfunctie van Goor vrij snel tot stand is gekomen.

De planmatigheid waarmee Goor tot voorzieningskern moet zijn ontwikkeld, vloeide stellig voort uit de in-

stelling van het borgmannenschap. Dit instituut immers steunde op de idee van parate weerbaarheid en permanente aanwezigheid. De borgmannen waren aanvankelijk verplicht hun woonplaats te kiezen op Het Schild, zoals de landbrief van Twente uit 1365 leert. Deze voortdurende samenwoning van enkele tientallen dienst-edelen uit alle windstreken van Twente (de bisschoppelijke goederenlijst van 1310 noemt onder de *borghsaten* — de bewoners van de borgmanshuizen op Het Schild — ook vrouw en kind) vereiste uiteraard een leefbaar klimaat, waarin materiële en geestelijke voorzieningen niet mochten ontbreken. Daarmee waren de faciliteiten gegeven voor een snelle ontwikkeling van Goor tot kleine vestingstad. Het bronnenmateriaal leidt langs meerdere wegen tot de conclusie, dat de oude stadskern van Goor zich niet spontaan ontwikkeld heeft uit een nederzetting van handelaren, kooplui, vrachtrijders en vrachtvaarders, ambachtslieden en dagloners, zoals de nabijheid van het riviertje de Regge zou kunnen doen vermoeden, maar dat het stedeke Goor een vooropgezette schepping is van de bisschop van Utrecht, tot stand gekomen bij de gratie van het borgmanneninstituut binnen luttele jaren nadat de graaf van Goor het veld had geruimd.

In een charter van 7 jan. 1311 wordt ondermeer bepaald, dat de inwoners van Groenlo de kapel en andere bezittingen van de bisschop te Goor, die zij verbrand hebben, moeten herstellen of anders 100 mark Munsters (de kosten van herstel) moeten betalen; [202]. Daar de kapel in dit stuk afzonderlijk wordt genoemd naast het huis en de wachttorens (barfreit) van de bisschop te Goor, ligt het voor de hand dat het hier gaat om een afzonderlijk kerkhuis. Er valt voor dit kerkhuis, evenals voor de huizen van de borgmannen en van de burgers van Goor, genoemd in de stadsbrief van 1263, geen andere plaats aan te wijzen dan de zogenaamde Voorborch, aangezien de eigenlijke Borchplaats te klein was voor woningbouw. ◊

VOETNOTEN

[194] zie no. 51 op de kaart van Het Schild, volgende pagina.

[195] voor nadere informatie zie voetnoot 69 in *Twentse Post* dec. '72, p. 47.

[196] De historicus B. H. Slicher van Bath merkt op, dat de kerken in Oost-Nederland in de meeste gevallen in het midden van het dorp zijn gelegen. Waar dit niet het geval is, zijn het meestal dorpen, welke zich langs een weg of een dijk uitstrekken of dorpen, waar de kerk vroeger slotkapel is geweest, zoals o.a. te Goor, aldus genoemde geschiedkundige; [*Mensch en Land in de Middeleeuwen*, herdruk 1972, dl. I, blz. 27].

[197] *Bronn. voor de gesch. der kerkelijke rechtspraak i/h bisdom Utr.*, J. G. C. Joosting/S. Muller, dl. I, 5.

[198] Volgens J. de Groot in zijn „Staat betreffende de graven van Goor" [*Nederlandsche Leeuw*, 1937, blz. 396] is Rodolphus de Gore in de periode 1157/64 - 1183 advocatus van Het Sticht, dit is voogdgraaf van de bisschop in Twente; (in een vervalste oorkonde gedateerd 9 april 1178 heet hij „vrije voogd van de Utrechtse kerk"; [OO, dl. I, no. 75]).

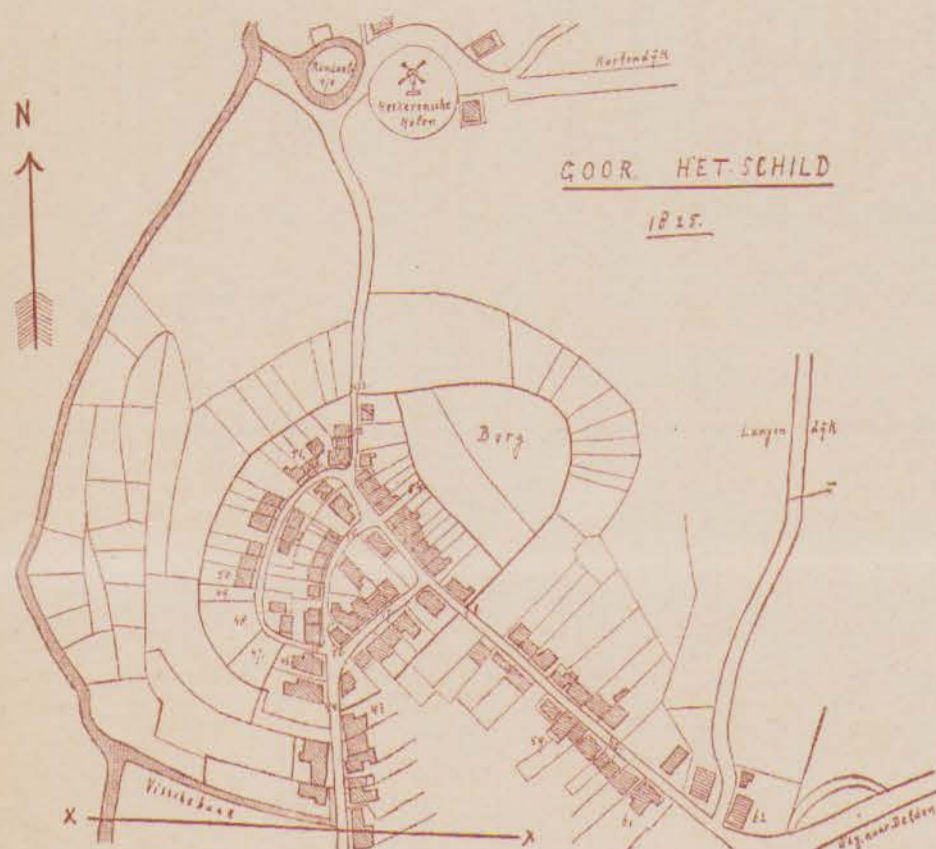
Daarna volgt in 1221 Rodolphus de Gore Miles, signifer van de bisschop van Utrecht en gesneuveld in de Slag bij Ane († 1227). De periode tussen 1183 en 1221 — om-

vattende 37 jaren — vormt een hiaat in de lijst van graven van Goor. Een oorkonde uit het jaar 1207 betreffende 't klooster Weerselo noemt *Frethericus de Arnethe schout van Twente* (Twente) alsmede een zekere *Gerardus „burgravius" van Gore*; [OO, dl. I, no. 93]. Beide personen komen andermaal voor in een oorkonde uit 1216, eveneens betrekking hebbend op het klooster Weerselo; [OO, dl. I, no. 109].

Het is merkwaardig dat de functies van schout en burggraaf voor het eerst worden genoemd in een periode, waarin ons uit de bronnen geen voogdgraaf van Twente bekend is. Aangezien de titel „burgravius" voordien nimmer werd gebruikt voor een heer van Goor, neemt men aan, dat deze aanduiding betrekking heeft op een borgman; [zie *Twentse Post* van dec. 1972: „de scultecia de Twentia"]. Tot deze opvatting draagt mogelijk bij het feit, dat bedoelde Gerardus in de betreffende oorkonden wordt genoemd ná de schout van Twente en andere leken, zij het dan dat hij ook weer niet als laatste wordt vermeld.

Het is echter zeer wel mogelijk dat het incidentele gebruik van de titel „burgravius" hier nauw verband houdt met de nieuwe situatie, waarin niet als voorheen uitsluitend een landgraaf (advocatus), maar een burggraaf optreedt geassisteerd door een schout. (lees verder op blz. 71)

KERK, MAGISTRAAT EN BORGMANSINSTITUUT

MEER DAN EENS SPREKEN DE overgeleverde berichten van nauwe betrekkingen tussen kerk, stadsbestuur en borgmansinstituut te Gooor. Ver- tegenwoordigers van deze drie instel- lingen zien we gezamenlijk optreden in een oorkonde van 3 juni 1326, waar- bij 'borgmannen van Gore' en 'schepe- nen van Gore' in tegenwoordigheid van 'heer Henrick, heer Wolter en heer Wolter (priesters van Gore, Ri- sene en Marco)' e.a., een verklaring afleggen inzake de verkoop van enige leengoederen aan het klooster Zwarte- water in Salland; [203].

De goede verstandhouding te Gooor eiste een harmonisch samenspel tussen de belangen van de drie voornoemde instituten. Wanneer op een zeker mo- ment de geestelijke verzorging van de parochianen van Gooor te omvangrijk blijkt geworden voor één kerkelijke bedienaar, waardoor de borgmannen zich tekort voelen gedaan in de be- diening, schiet de bisschop te hulp. Hij verplicht in 1365 de pastoor van Gooor om een kapelaan te houden, die de borgmannen de mis kon lezen wanneer zij dit mochten verlangen. Verder diende de pastoor een paard

te houden, opdat hij tot de borgman- nen kon komen wanneer deze hem nodig hadden. Ter bestrijding van de daaraan verbonden kosten, schonk de bisschop aan de kerk van Gooor twee horige boerderijen; [204]. De centrale plaats, die het borgmans- instituut innam in de samenleving te Gooor, wordt door bovengenoemde voorschriften wel duidelijk onder- streept. Voorts wijst de bepaling tot het houden van een paard er op, dat de plicht van de borgmannen om te wonen op Het Schild, na de verwoes- ting van de bisschoppelijke burch te Gooor in 1348 was aangepast aan de gewijzigde omstandigheden. Woonden de 'borghsaten' van Gooor blijkens een bisschoppelijke goederenlijst van 1310 op de Voorborch („Die eerste op die nortzide van der Groter Porte so is Coip [d.i. Jacob] van den Tie met ziene hofstede, ende dair an Harmen van Vlederingen," enz.), een halve eeuw later blijkt hen te zijn toege- staan om woonachtig te zijn buiten de vestingstad. Op Het Schild had de pastoor immers geen paard van node om de borgmannen gemakkelijk te kunnen bereiken. De verruiming van de woonplicht heeft de weg gebaad voor de opkomst van de 'havesaten' rond Gooor; [zie Twentse Post van april 1973].

licht nog andere gronden zijn toe- gevoegd; [206]. Gewoonlijk werden zij, aan wie een huisplaats uitgegeven was, tijnsplich- tig, hetgeen wil zeggen dat aan de grondheer een zekere pacht moest worden betaald. Uit het Manuaal van de rentmeester van Twente blijkt, dat in 1385 rond 34 personen te Gooor tijns- plichtig zijn; [207]. Tellen we bij dit aantal nog eens 6 huisplaatsen op die achtereenvolgens benodigd waren voor de meyerhof van de bisschop (no. 48 op nevenstaande kaart), het gasthuis (no. 49), de kapel (no. 51), de pasto- rie (no. ?), het stadhuis (no. 56) en de woning voor de stadsdienaar (no. ?), alsmede 20 huisplaatsen voor de borg- mannen die worden genoemd in de bisschoppelijke goederenlijst van 1310, dan komen we reeds aan de 60 huis- plaats die blijkens de hierbij afge- drukte plattegrond van Het Schild beschikbaar waren. Tussen 1310 en 1385 moet de Voorborch derhalve reeds een dichtbebouwde woonkern zijn ge- weest. Deze conclusie stemt overeen met een bericht uit deze tijd over huis- vesting buiten de schildplaats. Zo is reeds in 1335 sprake van een 'domus in nova civitate': een huis in de nieuwe stad; [208]. De grondslag voor een tweede stads- kern te Gooor schijnt te zijn gelegd in de tweede helft van de 14e eeuw. Enkele gegevens uit het Transport- boek in het Oud-Archief Gooor hebben waarschijnlijk betrekking op deze jonge nederzetting: 1373: de stadspoor an den nijen dyke; 1374: bij den nienen dike tusschen [den twen porten; 1382: den garden de dar leghet tus- schen den twen porten bij den [nijghen dike to Ghore. In 1400 wordt gesproken van de 'Kloc- huseskamp', de thans nog bekende Klokkenkamp ten zuiden van de kerk in het nieuwe Gooor, waarop indertijd dus een afzonderlijk klokkenhuis moet hebben gestaan. Het ligt voor de hand dat hier een kerk bij hoorde.

HUISVESTING

Om een huisplaats te verschaffen aan degenen, die zich metterwoon wilden vestigen in Gooor, moest de bisschop overgaan tot uitgifte van percelen bouwgrond. Reeds vermeldde wij dat de Utrechtsekerk in 1027/54, door een schenking van zekere ridder Adolf die van de adelstand was overgestapt naar de priesterstand, grootgrond- bezitter was geworden te Gooor; [205]. Door confiscatie van de goederen, die hadden toebehoord aan de afgezette voogdgraaf Godefridus van Gooor, zul- len in het midden van de 13e eeuw aan het bisschoppelijk grondbezit wel-

hengelo

BLOESIERKUNST
K. Hunia & Zn.
Tuindorpstraat 38, Tel. 12751

HET SPEELGOEDPALEIS
Teutelink
Enschedeesestr. 22, Hengelo

Schoenen en reparaties Marktstraat 19 Hengelo
SJOERD van der LAAN

COOP.
RAIFFEISENBANK
Parallelweg 1.S. Hengelo Tel. 10061
Bijkantoren: Oldenz.str. 168, Beukweg 81 en Oelerweg 28.

VERSTEEG's veerve
veur hoer en earve
Sloetsweg 382
Hengelo (O.) — Tel. 12207

H. J. Krakers
AANNEMERSBEDRIJF
Tel. Hengelo 12964
Nieuwbouw, Onderhoud- en Betonwerken

Hannink
Timmerfabriek NV
Hengelo (O.) — Tel. 13701
Levering van:
kozijnen, ramen, deuren, trappen
enz. voor utiliteits- en woningbouw

Voor elke reportage
Tuindorpstraat 28 - Telefoon 14394
PRINS - HENGELO

VERLICHTING
v. Merksteijn
Burg. Jansenplein 35 Tel. 18556

BEHANG EN VERF
Fa. Wed. J. Walhof
Dorpsmatenstraat Hengelo

Voor al uw
elektrische installaties
op elk gebied
**N.V. Electro
Techn. Bureau**
v/h Sterckel
KOEKOEKSWEG 49, HENGELO

„DE TRAP
DER VERGEZICHTEN“
religieuze symbolen in het werk van
hedendaagse Hengelose kunstenaars.
Meer dan 100 tekstpagina's en met foto's: [9,50]
Giro 820018, Neders. Drij. Twentse Post. Hgl.

VOLKSWAGEN
Onderhoud · Service · Verkoop
AUTO-
BEDRIJF **HUISKES NV**
Deldenerstr. 134 Hengelo

Makelaarskantoor
ROTTINK N.V.
Deldenerstraat 36-38, Telefoon 13041, Hengelo (O.)
VASTE GOEDEREN ♦ ASSURANTIËN ♦ HYPOTHEKEN

TUSSEN STADHUIS- EN ST. LAMBERTUSTOREN
OPTICIËN
WESTEN
LEVERANCIER
VAN ALLE
ZIENENMONDEN
MET HET UITBREIDDE
COLLECTIE MODERNE
BRILLEN
Westen Woont Weemenstr. 15

Portje
Dames-, Heren-,
Kinder-pyama's
en -ondergoed;
schorten etc. etc.
ALTIJD
GOEDKOOP!!
Deldenerstraat 8
HENGELO

Voor het inrichten
van Uw woning:
Woninginrichting **Frans Tanke**
Weemenstraat 61. - Tel. 12862. - Hengelo (O.)
Zie overzichtelijke etalages en 3000 m² showroom

ADVERTEREN IS ETALEREN
H. ter Braak
T.L.-VERLICHTING
40 & 20 watt compl. met lamp [14,75]
Bornestraat 24 Tel. 16137

Automobielbedrijf
Van Laar
en
Feijten
Enschedeesestr. 127 - Tel. 13983 - Hengelo
DAF

GAAS- EN HEKWERKEN
Leveren en plaatsen afrasteringen. Alle
materialen ook los verkrijgbaar. Ge-
drukt geweven- en harmonikagaas etc.
— **RUEPERT N.V.** —
Willemsstraat 72-78 - Tel. 12537 - Hengelo

MORSINK
SOLASPECIALZAAK
Weemenstr. 6, Tel. 17832 Hengelo

SINDS 1845:
Van Wezel
Transport — Montage
Kraanverhuur
Tel. Hengelo 19541
Tel. Amersfoort 11333
„Wiej veurt van allens“

SPAR
Autospuitinrichting
BEVELSBORG
Ingericht met moderne AUTOSPUIT, en
MOFFELCABINE
BINNENHAVEN 68 TEL. 14432

• MEUBELN
• TAPIJTEN
• BEDDEN
PETRI
voor de moderne
woninginrichting
MARKTSTR. 16

HET VICARIE-WEZEN

De voorafgaande gegevens hebben ons er toe gebracht om de stichting van de kerk in nieuw-Goor te situeren rond het jaar 1400. Andere gegevens maken duidelijk, dat de kapel in oud-Goor toen niet werd afgebroken, maar is blijven voortbestaan. Zo wordt in 1399 gesproken van 'een garden de gelegen is in de olden stad van Goer bi der Kerken' en van een 'gharden ghelegen bi der kerken teghen de lynde'. In 1448 is sprake van 'domus non longe ab ecclesia parochiali predicta et in antiquo oppido de Goer situata'; (een huis niet ver verwijderd van de kerk der voornoemde parochie en gelegen in de oude stad Goor); [209]. Het is zeer wel mogelijk dat het pas gestichte kerkhuis in „t Genende” (het Gene einde van Goor) aanvankelijk werd beschouwd als dependance of hulpkerk en dat de diensten aldaar vooralsnog werden verzorgd door de pastores van oud-Goor. Deze situatie, zo zij heeft bestaan en zo de oprichting van een kerkhuis in nieuw-Goor niet toch enige decennia later gedateerd moet worden, zal zijn veranderd toen het vicarie-wezen hier zijn intrede deed.

Een vicaris was eigenlijk niet veel anders dan een hulp-pastoor. Tot zijn levensonderhoud werd een vicarie gesticht, dat wil zeggen: een fonds gevormd en een altaar opgericht. Zij, die in belangrijke mate tot de stichting van een vicarie hadden bijgedragen, behielden een stem bij de keuze van de vicaris.

Volgens de overgeleverde berichten bestonden te Goor drie vicariën.

Als eerste wordt genoemd de St. Georgii-vicarie, welke was gelegen in de 'armario' (sacristie) van de kerk. Er wordt niet verteld van welke kerk. De historicus G. J. ter Kuile jr., aan wie wij dit bericht ontleen, merkt op dat de sacristiën in Duitsland voorkamen onder de naam 'Almareien'. Als eerste vicaris St. Georgii wordt op 26 jan. 1448 genoemd: Otto de Zentheren (Otto van Zenderen), die vervolgens op 28 mei 1465 voorkomt als pastoor van Goor; [210].

De streekhistoricus W. G. A. J. Röring weet te berichten, dat de kerk te Goor, toegewijd aan St. Petrus en Paulus, twee vicariën bezat, teweten die van *Beatae Mariae Virgines* (in de volksmond: Onze Lieve Vrouw) en de vicarie van St. Antonii; [211]. Een charter van 1550 *'des maendaghs na sunte Symon en Juden Avent Apostelen'* (Gem. Arch. Goor) leert, dat destijds de pastor to Goer met Johan van Twickelo (Amptman slandes van Twenthe), Reynolt van Coverden, Berent van Tye, Willem van Hovel, Wolter van Coverden ende Willem van Beckum borchmans to Goer mēt de Schepenen dier stad tezamen waren de collatoren der vicarie van Sunte Anthony in unse hillige kercke to Goer.

„Nog schijnt te Goor, behalve de reeds genoemde vicariën (namelijk die van O. L. Vrouw en St. Antonius) de vicarie van Sint Joris bestaan te hebben, want in 1599 besluiten Borgmannen en Schepenen de opbrengsten van deze vicarie, die door het overlijden van Wolter van Hoevel, prior te Deventer, vacant was, te bestemmen tot de reparatie van de kerk,” aldus Röring voornoemd.

vervolg: voetnoten

Weten we dat de schout belast was met de ambulatoire rechtspraak, aan de burggraaf bleven de veiligheids-taken over, wel in de eerste plaats de bewaking van de borch te Goor. Een dergelijke taakverdeling wordt door de titel „burgravius” volledig gedekt.

Het komt ons dan ook niet aannemelijk voor dat de term „burgravius” hier gelijkwaardig is aan die van „borchman”. Deze laatste benaming toch was voorbehouden aan een inwonende krijgsdienaar of wapenknecht van de kasteelheer of van diens plaatsvervanger, de kastelein. Een dergelijk persoon te betitelen met 'burggraaf' was voor die tijd stellig te hoog gegrepen.

Vermeldenswaard is in dit verband, dat voor het eerst in een oorkonde van 16 sept. 1263 (dus na de afzetting van de graaf van Goor in het midden van de 13e eeuw) sprake is van „borgmannen van Goer”; [OO, dl. II, no. 279]. Daarna hoort men ook van „borglenen van Gore” (voor het eerst in een charter van 26 juli 1272; [OO, dl. II, no. 320]). De functie van borgman was in Goor dus van latere datum.

Met dit alles wil overigens niet gezegd zijn dat Gerardus „burgravius” van Gore dient geplaatst te worden in de rij van Heren van Goor, hoewel dit niet geheel is uitgesloten. De titel burggraaf kan bijvoorbeeld ook verleend zijn aan een voogd, die in verband met minderjarigheid der

Waarschijnlijk bedoelt Röring met de vicarie van Sint Joris de eerderevermelde St. Georgii-vicarie. Ook Ter Kuile neemt dit aan wanneer hij schrijft:

„Door het verbod van de Katholieke godsdienst door de Protestantsche overheid kwamen de inkomsten van de pastorie- en vicariegoederen voortaan aan den predikant en bleven vele vicariën zonder bediening. Het is niet zo met de St. Georgii-vicarie gegaan, haar einde kwam op andere wijze, door de innerlijke misstanden bij de kerkelijke bedieningen in de 16e eeuw, die blijkens het verslag van bisschop Aegidius de Monte uit 1571 ook in Goor heersten; [212]. De in 1568 geïnstitueerde vicaris resideerde in 1571 namelijk niet in Goor terwijl de vicarie niet werd bediend en bovendien bij de belegering van Goor in 1581 door de Spanjaarden de kerk verwoest werd en het tot 1604 duurde, vóórdat een contract van herbouw werd aangegaan, zodat bediening der vicariën in deze jaren ook niet mogelijk was. Beide misstanden doen begripen, dat men er in 1599 volgens het bericht van Röring toe overging, de inkomsten dezer vicarie [!], na de dood van den vicaris Wolter van Hoevell, samen te smelten met die van de pastorie tot herbouw van de kerk.” [213].

Afgaande op deze berichten, blijkt de St. Georgii-vicarie voor het eerst te worden genoemd tegen het midden van de 15e eeuw, toen de nieuwe stadskern Goor haar voltooiing moet hebben bereikt. Het lag in de lijn van de stedelijke ontwikkeling, dat er nu een hulp-pastoor werd benoemd. Zoals vermeld, geschiedde dit in het jaar 1448 in de persoon van de vicaris Otto de Zentheren.

Een aanwijzing, dat de St. Georgii-vicarie verbonden zal zijn geweest aan de kerk in nieuw-Goor, zou men kunnen zien in de naam van de heilige, aan wie de vicarie werd toegewijd, alsmede in de sfeer van de kerkelijk-financiële behoeften ter plaatse. We houden daarbij de navolgende zaken in het oog:

De kerk in oud-Goor, die een bisschoppelijke slotkapel was, werd in 1275/80 gesteld onder de schutse van de heilige Petrus; [214]. Vermoedelijk kreeg de kerk in nieuw-Goor de naam van Paulus toebedeeld, daar in latere tijd sprake is van de parochie Petrus en Paulus.

Bij de ridderstand was het de heilige George, die algemene verering genoot. Aan hem zijn vaak de burchkapellen gewijd, zoals die van Almelo in het jaar 1236; [215]. Een gereede aanleiding om hun patroonheilige te introduceren in het kerkelijke leven van Goor, zal zich aan de borgmannen hebben voorgedaan toen de gebruikelijke steun werd gevraagd voor de oprichting van een fonds waaruit een hulp-pastoor kon worden bekostigd.

Daar voorts de inkomsten van de kapel in oud-Goor, zoals we reeds meldden, door de bisschoppelijke schenking van twee horige boerderijen, toereikend werden geacht voor het onderhoud van twee geestelijke bedienaren, is het duidelijk, dat de vicarie van St. George wel moet zijn opgericht ten behoeve van de kerk in nieuw-Goor.

Toen de inkomsten van deze vicarie

kinderen tijdelijk belast werd met de bewaking van het kasteel te Goor. In die richting zou ook de assistentie van een schout kunnen wijzen. Dat Gerardus voorts uitsluitend wordt genoemd in oorkonden betreffende het klooster Weerselo behoeft niet te bevreemden, aangezien dit klooster zijn ontstaan dankt aan schenkingen door het gravengeslacht Van Goor; [zie *Twentse Post* van nov. 72]. Mogelijk vertegenwoordigde Gerardus hier onmondige kinderen uit dit geslacht.

[199] Reeds in 1224 is er sprake van „hovelyuden des casteels” te Diepenheim, waarmee ontegenzeggelijk borgmannen zijn bedoeld, die oorspronkelijk medebewoners waren van de burch. In het betreffende stuk, dat ons in een vertaling is overgeleverd, verklaart de Utrechtse bisschop Otto van der Lippe — op verzoek van Otto, graaf van Diepenheim en diens echtgenote — Diepenheim te hebben afgescheiden van de parochie Markelo in verband met de moerassige bodemgesteldheid tussen beide plaatsen; [OO, dl. I, no. 124]. Voordien genoten de kasteelbewoners van Diepenheim geestelijke verzorging van een huiskapelaan, met name genoemd in 1188; [OO, dl. I, no. 78]. Blijkens een charter uit 1225 had de graaf van Diepenheim, hoe klein zijn graafschap ook was, nog een schout onder zich in de persoon van „Mathias, drost van Dipenheim”; [OO, dl. I, 125].

[200] Op 16 sept. 1263 verklaart Hindricus, bisschop v. Utrecht, in tegen-

— blijkens het bericht bij Röring — in 1599 werden bestemd voor de herbouw van de verwoeste kerk in nieuw-Goor, hadden de borgmannen daarin samen met de schepenen van Goor een beslissende stem. Andermaal blijkt hier de nauwe relatie tussen kerk, magistraat en borgmansinstituut in het algemeen en van de borgmannen met de St. Georgii-vicarie in het bijzonder.

Röring bericht zonder vermelding van jaartal en bron, dat te Goor ook een gasthuis met een kapel bestond, waarin op elke maandag en donderdag een H. Mis werd gelezen; [216]. In Oldenzaal, welke stad op kerkelijk gebied de toon aangaf in Twente, kende men het H. Geest-gasthuis, waarvan de oudst bekende giftbrief dateert uit 1351. Nauw verbonden daarmee was het Onze Lieve Vrouwegilde, een broederschap die onder kerkelijk toezicht stond en die de huiszittende armen en zieken verzorgde. Uit de lijst der weldoeners kan men opmaken, dat dit gilde ± 1409 zeker al zijn taak uitvoerde; [217]. Passen we dit Oldenzaalse model toe op Goor, dan zou hier de vicarie van Onze Lieve Vrouw verbonden kunnen zijn geweest aan de kapel van het Gasthuis op Het Schild. Waarschijnlijk gaat het hier dus om een gilde-altaar en is met de kapel van het gasthuis de bisschoppelijke slotkapel bedoeld. Een dergelijke nieuwe bestemming zou de instandhouding kunnen verklaren van de kerkelijke gebouwen in oud-Goor.

Het tijdstip, waarop het centrum van de godsdienstige en pastorale activiteiten werd verlegd naar nieuw-Goor, zal gelegen zijn rond 1465, in welk jaar vicaris Otto de Zentheren, bedienaar van de St. Georgii-vicarie, volgens het reeds genoemde bericht van Ter Kuile, voorkomt als pastoor v. Goor. De kaartmaker Jacobus van Deventer noemt de kapel op Het Schild in 1560 nog 'templum'. Uit ongeveer dezelfde tijd is een kerkerekening bewaard gebleven, lopende van 1574-78 en op-

woordigheid van Hindrick van Almelo, Herman van Voerst, Arnoldt van Almelo, Hendrick van Enschede, Jacob en Niclaes gebroeders van Thye e.a. borgmannen van Goer, ridders en knapen, dat hij aan de burgers en de stad van Goer dezelfde rechten heeft verleend, die ook de burgers van Deventer en andere steden genieten; [OO, dl. II, no. 279].

[201] OO, dl. II, no. 376.

[202] OO, dl. III, no. 585.

[203] OO, dl. IV, no. 811.

[204] Landbrief van Twente uit 1365, artikel 12 van de Rechten der Borgmannen te Goor. De 2 boerderijen, die aan de kerk van Goor werden geschonken, zijn blijkens het Manual van de rentmeester van Twente uit 1385 de erven Bruggingen en Heyink.

[205] zie voetnoot 27 in *Twentse Post* van okt. 1972, blz. 40.

[206] zie *Twentse Post* van nov. 1972.

[207] In 1493 zijn 24 personen tijsplichtig. De cijfers, door ons geciteerd bij J. Borgesius [*Enige opmerkingen over de stad Goor* etc., april 1965, gestencil], geven hier overigens geen nauwkeurig beeld, aangezien de tijs ook kon worden afgekocht en in de loop der tijden soms zelfs geheel in het vergeetboek is geraakt of, zoals men zei, was 'verbiestert'. Voor ons rekensommetje is het overigens van weinig belang om te weten of de tijsplicht betrekking heeft op uitgegeven gronden in de oude of nieuwe stad Goor, aangezien in beide gevallen duidelijk is dat er op Het Schild

gemaakt door Roelof Waninck en Geert Sluter. Röring maakte daaruit de volgende aantekeningen:

In 1575 kost het kaarsenmaken op Pasen 15 stuivers en op Kerstmis 5 st. Aan Herman Sluter is betaald twee daalder en 9 stuiver voor miswijn en voor 'etlijck bijer, doeme dije kerssen mackede' (enkele bier-consumpties tijdens de kaarsen-fabrikage). De koster moest zorgen voor de 'abbelaten' (volgens Röring waren dat hosties) alsmede voor 'den Kressem' (H. Olie). Op Paasdag ontving de pastoor van de kerk een kan wijn, die voor 8 stuivers genoteerd staat. Naast diverse reparatie-kosten (leidekker, metselaar en smid) worden ook uitgaven gedaan voor naaiwerk 'fan dye dwelen' (altaardwalen), voor 'klocksele' of 'bijersele' (klokketouw) en voor olie om het uurwerk te smeren. 'Den spolleman dyc op dyc kermse spolde' liet men 3/4, stuiver verdienen voor de muziek die hij maakte 'doe syc met dyc processy omme gengen.' Tot zover Röring voornoemd; [218].

Ten Doesschate tenslotte bericht: „Waarschijnlijk werd de kapel (op Het Schild) niet meer gebruikt bij de brand van 1647 of is ze toen mede afgebrand; na die tijd bleef de naam 'Kopelle' behouden, maar nam het gebouw de bewoners op van het afgebrande Gasthuis, en werd het een 'Armhuis'. In 1825 behoorde het aan de Hervormde Diaconie;” [219].

Nog voordat de stadsbrand van 1647 Het Schild te Goor had geteisterd, zullen in de kapel aldaar al lang geen eucharistie-vieringen meer zijn gehouden. De periode tussen 1633 (einde Oldenzaals Interim) en 1648 (Vrede van Münster) staat bekend als de zwaarste tijd in de geschiedenis van de Roomse onderdrukking. Uitoefening van de r.k. godsdienst was toen in het openbaar niet mogelijk.

Op diverse thema's betreffende de kerk van Goor hopen we in de volgende afleveringen van deze kroniek nader terug te komen.

geen plaats meer was.

[208] *Versl. en Meded. Ov. R. & G.*, 51e stuk (1935), blz. 13.

[209] id. vtn. 208, blz. 11 - 13.

[210] *Versl. en Meded. Ov. R. & G.*, 47ste stuk (1930).

[211] *Kerkelijk en Wereldlijk Twente*, (1909), dl. I, blz. 53.

[212] Door overleg van Philips II met de paus, vond in 1559 een kerkelijke herindeling plaats. Utrecht werd aartsbisdom en Frederik Schenck van Tautenburg aartsbisshop. Daarnaast werd het bisdom Deventer gecreëerd, alwaar in 1570 Aegidius de Monte optrad als bisschop tot aan diens dood in 1577; [L. A. Stroink, *Stad en Land v. Tw.*, blz. 282 en 284].

[213] id. vtn. 210.

[214] zie vtn. 197 in dit nummer TP.

[215] Slicher van Bath, *Mensch en Land in de Middeleeuwen*, dl. I, blz. 25 en 252.

[216] id. vtn. 211.

[217] Het H. Geest-gasthuis en het O. L. Vrouwegilde te Oldenzaal bleven bestaan tot zij na 1725 werden opgenomen in de toen geleidelijk geformeerde Algemene Armenstaat; [A. Stappers Vürthem, *Twaalf Eeuwen Oldenzaal* (1971), blz. 46 ev.]. Evenals in Goor kende men in Oldenzaal de vicarie van St. Antonius, waarvan het altaar zich bevond in de Plechelmuskerk; [id., blz. 32].

[218] id. vtn. 211, blz. 278 ev.

[219] id. vtn. 208, blz. 11 en 12.

TP
WEGWIJZER

oldenzaal

ERRES PHILIPS
TELEVISIE
Ben Lansink Oldenzaal
Grotestr. 20 Tel. 2981

ADVERTEREN IS ETALEREN

GESCHENKBON

G. MORSOLT p.

Zoveel schitterende geschenken...
En evenzoveel verschillende smaken.
Geef een geschenkbond.
Blij met een geschenkbond
G. Morselt

almelo

In vroeger dage daansen de leu op de dell 'n veertoor. Weer völ later 'n zeuvenspoonk. Rechtovoort foxtrot, wals en cha cha cha in niejmoodse daansscholen:
Wim POLMAN
Ootmarsumsestraat 26 - Tel. 4880

HOTEL-CAFÉ-RESTAURANT
de Mooie Vrouw
(TEVENS BENZINE-STATION)
Een van de oudste zaken in Twente
OOTMARSUMSESTRAAT 488 - ALMELO

Olympia
Tel- en Schrijfmachines
G. H. v. d. VEEN
Grotestr. 104 Tel. 12666

Bondsspaarbank
Nutsspaarbank
voor al uw BANKZAKEN
Kantoren te Almelo, Wierden, Vriezenveen, Rijssen, Nijverdal en Borne

■ VEEVOEDER
■ KUNSTMEST EN
■ LANDBOUW-
[BENODIGDHEDEN
in de beste kwaliteiten !!!
Door grote omzet
lage prijzen bij
A.B.T.B.
ALMELO

HOTEL HAARHUIS
ZENDEREN
IN 'T HERTE VAN TWENTE

LIJNDIENSTEN
Oldenzaal - Denekamp - Grens - Nordhorn
MODERNE TOURINGCARS
Uitgebreid reizenprogramma

voor keukens
Oldenzaalse Bouwmaterialenhandel N.V.

VéGé
voor ^U/_W levensmiddelen
guller met zegels.. guller met guldens
Op VéGé-artikelen steeds
10 % kort. in geldzegels

Voor een deskundig uitgewerkte
C.V.-installatie
E. HEIDEMANN & Zn
Boferstraat 13-15, tel. 2077
Eekboerstr. 71, tel. 2708; b.g.g. 2349
OLDENZAAL

Aannemer van kabel-, gas- en waterleidingwerken
Tevens montage en lassen van kabels en leidingen
SIERS'
BUIZEN- EN KABELLEGEDRIJF N.V.
OLDENZAAL

CHEMISCH REINIGEN
In één dag klaar
Beier - Vluggert - Goedkoper
Tempo Rohofstraat 2
Telef. 14354
(FILIAAL: Wed. Veldhuis, Ootm.str. 276)

Elke gemotoriseerde weggebruiker tankt bij voorkeur vloeibare brandstof bij:
„Total-Bornerbroek”
omdat hij dan
▶ zuinig en voordelig rijdt
▶ met soepel lopende motor
▶ die het volle vermogen behoudt

DIVERSE PLAATSEN

DENKT BIJ HET OPLOSSEN VAN UW PROBLEMEN
RUIMTEVERWARMING
OOK AAN AARDGAS
Gem. Energiebedr. Rijssen

COÖP. ZUIVELFABRIEK
De Eendracht
ROSSUM
Het beste adres voor alle zuivelproducten

EEN ABONNEMENT OP DIT BLAD KOST f7.50 PER JAAR

Speciale reparatie-afdeling
Antieke Uurwerken.
TH. BUDDE
JUWELIER-ANTIQUAIR
OOTMARSUM
Marktstr. 10 - Tel. 05419/261

Antoon Hutten
VOOR DE LOOP EN DE SLOOP
Van Opel, Ford en VW alle onderdelen
Denekamperstr. 9, Tel. 2863
Sloperij Ootmarsumsestraat

Natuursteenbedrijf Onclin
Schuttersveldstr. 10, Tel. 05410/4743, Oldenzaal
Specialiteit in Openhaarden, Hallen, Vensterbanken, Grafwerken etcetera.

de zaak met meer dan 150 toonkamers

Coöperatieve Raiffeisenbank
MARKELO
de bank waar U 't beste zit

„de kop'ren smorre”
Twents ethoes in Maarkel
en de grote weg van Hongel naar Deamtor
(Twentse specialiteiten)

RAIFFEISENBANK
'Kedingen'
te
Goor en Diepenheim
voor al uw bankzaken

C.L.V. LANDBOUWERSBELANG
Haaksbergen
C.L.O.-mengvoeders
Ruwvoeders
Brandstoffen

enschede

oostvogel
sinds 1798
ENSCHEDA
Haverstraatpassage 1-3

A.v.d. Leest Radio
Enschede Televisie
Radio onderdelen - Electrotechnische artikelen
Erkend reparateur en installateur
OLDENZAALSESTRAAT 39 - TEL. 10688

JANS - KLAASSEN
„boer'nwiesheid”
2e druk [7.95]
Uitgebreid met 300 nieuwe sprekwiezen en 2 getekende boeren koppen van Jans.
uitg. WITKAM enschede de klomp 22 - tel. 12773

Voor herenkleding
het beste bij **Besters**
Van Loenshof 12, Enschede

FOTO **GOBO** FILM
Van Loenshof 10 Tel. 15271
Filiaal: Olliemolensingel 37 Tel. 16118

N.V. Aanneming-Mij. vh.
H. W. TE PAS
Enschede
Burgerlijke en Utiliteitsbouw
Gewapend Betonbouw
Grond- Water- en Wegenbouw

Fijnhout- en Triplexhandel
Fa. W. LANGE
Spelbergsweg 37, Tel. 4838
levert: Fijnhout, Triplex, Hard- en zachtboord, Vlas- en spaanplaat enz.

JULO Motor defect?
naar **JULO**
direct !!!
Pyrmonstraat 15-19
ENSCHEDA

Machinefabriek ARENS & Zn
tandwielen
Perikweg 52

GENTLEROY
VOOR VRIJETIJDSKLEDING
KONINKLIJKE TEXTIELFABRIEKEN
GEBR. VAN HEEK N.V. ENSCHEDA.

